

Asia: VN/2215/2025

Luonnos hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi hankintatietovarannosta ja siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

1. Huomionne vaikutusten arvioinnista?

Vaikutusten arviointi on esityksessä pääosin uskottava ja tunnistaa oikein sen valtavan säästöpotentiaalin, joka syntyy hankintojen läpinäkyvyyden lisäämisestä. Säästöpotentiaalin realisoituminen edellyttää kuitenkin sitä, että kerättyä tietoa hyödynnetään järjestelmällisesti hankintojen suunnittelussa, kilpailuttamisessa ja sopimusten seurannassa pelkän raportoinnin sijaan.

- Taloudelliset hyödyt ylittävät kustannukset: Vaikka tietovarannon perustaminen ja rajapintojen rakentaminen aiheuttavat alkuvaiheessa kustannuksia hankintayksiköille, nämä ovat kertaluonteisia investointeja. Saavutettavat hyödyt maksavat investoinnin moninkertaisesti takaisin. Näitä hyötyjä ovat erityisesti kilpailun lisääntyminen, päällekkäisyyksien karsiminen, ohiesto-ilmiön eli sopimuksettoman ostamisen kitkeminen sekä suora hankintojen väheneminen.
- Kilpailun lisääntyminen: Kun ostolaskutiedot ovat avoimia, markkina toimii tehokkaammin. Yritykset näkevät paremmin julkisen sektorin tarpeet, mikä laskee hintoja. Tämä markkinanäkymä on vaikutusarvioinnin tärkein, mutta usein aliarvioitu hyöty.
- Hallinnollinen taakka suhteessa hyötyyn: Kriitikoiden huoli hallinnollisesta taakasta on ymmärrettävä, mutta nykYTEknologialla, kuten API-rajapinnoilla ja verkkolaskuilla, tietojen toimittaminen voidaan automatisoida lähes täysin. Manuaalinen raportointi on poistuvaa työtä.

2. Huomionne ehdotetusta hankintatietovarantolaista ja sen perusteluista?

Ehdotus keskitetystä tietovarannosta on välttämätön, sillä nykyinen hajautettu tieto estää kokonaiskuvan muodostamisen.

- Tieto on julkista: Lähtökohtana tulee olla, että verovarojen käyttö on aina julkista, ellei laissa ole erikseen toisin säädetty, esimerkiksi turvallisuussyistä. Hankintatietovaranto on vain tekninen ratkaisu julkisuusperiaatteen moderniin toteuttamiseen.

- Liikesalaisuudet eivät ole este: huoli liikesalaisuuksien paljastumisesta on otettava vakavasti, mutta se ei saa pysäyttää hanketta. Ostolaskutason tieto, kuten toimittaja, summa ja tiliöinti, on harvoin aitoa liikesalaisuutta. Tietovarannon teknisessä toteutuksessa voidaan suojata aidosti kriittiset tiedot ilman, että koko massaa pidetään salassa. Samalla on tärkeää varmistaa, että liikesalaisuuksia, henkilötietoja ja turvallisuuteen liittyviä tietoja käsitellään EU-oikeuden ja kansallisen lainsäädännön, kuten tietosuoja-, liikesalaisuus- ja julkisuuslainsäädännön salassapitosäännösten, mukaisesti kohdennetuilla rajauksilla ja teknisillä ratkaisulla ilman, että pääosa hankinta- ja ostolaskutiedoista jää yleisön ulottumattomiin.
- Kansallinen vertailtavuus: Vain yhtenäinen tietovaranto mahdollistaa kuntien ja hyvinvointialueiden kustannusrakenteiden aidon vertailun. Tämä on veronmaksajan etu.

3. Huomionne ehdotetuista muutoksista julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annettuun lakiin ja vesi- ja energiahuollon, liikenteen ja postipalvelujen alalla toimivien yksiköiden hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annettuun lakiin sekä edellä mainittujen lakien perusteluista?

Lakimuutokset, jotka velvoittavat tietojen toimittamiseen, ovat ehdottoman tarpeellisia.

- Vapaaehtoisuus ei toimi: Kokemus on osoittanut, että ilman lakisääteistä pakkoa tietojen raportointi jää hajanaiseksi ja epätäydelliseksi. Jotta tietojohdaminen onnistuu, datan on oltava kattavaa.
- Kynnysarvot ja poikkeukset: Esitetyt rajaukset esimerkiksi turvallisuushankinnoissa ovat loogisia ja noudattavat vakiintunutta linjaa. On tärkeää, että laki ei jätä liikaa tulkinnanvaraa sille, mitä tietoja voi jättää toimittamatta, jotta piilottelun kulttuuri ei jatku. Turvallisuus- ja muiden poikkeusten soveltamisala tulisi määritellä mahdollisimman täsmällisesti ja sen käytännön soveltamista seurata, jotta poikkeuksia ei voida käyttää yleisluontoisena perusteena tietojen pimittämiseksi tai hankintojen pilkkomiselle raportointivelvoitteiden välttämiseksi.

4. Huomionne ehdotetuista muutoksista Valtiokonttorista annettuun lakiin ja niiden perusteluista?

Valtiokonttori on luonteva ja oikea taho hallinnoimaan hankintatietovarantoa.

- Osaamiskeskittyminen: Valtiokonttorilla on jo olemassa oleva infrastruktuuri ja osaaminen valtion taloushallinnon datasta sekä Hilma-palvelusta. Uuden viranomaisen perustaminen tai tehtävän hajauttaminen olisi tehotonta.
- Analyysikyvykyys: Valtiokonttorin rooli ei tulisi olla vain passiivinen datan säilöjä, vaan sen tulisi aktiivisesti jalostaa dataa päätöksenteon tueksi. Lakimuutos tukee tätä roolia. On myös perusteltua, että Valtiokonttorille säädetään selkeä velvollisuus seurata ja raportoida hankintatietovarannon tietojen kattavuudesta, laadusta ja hyödyntämisestä sekä tehdä tarvittaessa ehdotuksia sääntelyn ja ohjauksen kehittämiseksi, jotta tietovaranto tukee konkreettisesti kilpailun, pk-yritysten aseman ja kestävien hankintojen kaltaisten tavoitteiden toteutumista.

5. Muut mahdolliset huomionne hallituksen esitysluonnoksesta?

- Strategisten tavoitteiden (ns. kolmas pylväs) todentaminen: Vuoden 2014 hankintadirektiiviuudistuksen keskeisenä tavoitteena, jota usein kutsutaan kolmanneksi pylvääksi, oli valjastaa julkiset hankinnat strategiseksi työkaluksi innovaatio-, ympäristö- ja sosiaalisten tavoitteiden edistämiseksi. Suomessa tämän tavoitteen toteutumisen arviointi on kuitenkin ollut mahdotonta puutteellisen tietopohjan vuoksi. Hankintatietovaranto on välttämätön infrastruktuuri, jotta voimme luotettavasti todentaa, ohjautuvatko eurot kestäviin ja innovatiivisiin ratkaisuihin. Ilman dataa strateginen johtaminen on mahdotonta.
- EU:n painopiste - Pk-yritysten osallistumisedellytysten parantaminen: Hankintatietovaranto on merkittävä elinkeinopoliittinen teko, joka parantaa erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten (pk-yritykset) asemaa, mikä on myös EU:n hankintapolitiikan keskeinen painopiste. Nykyinen hajanainen tieto suosii suuria toimijoita. Tietovaranto tuo näkyviin myös kynnysarvot alittavat pienhankinnat, jotka ovat pk-yrityksille luontevin väylä julkisille markkinoille. Lisäksi avoin data luo hankintayksiköille positiivisen paineen jakaa isot kilpailutukset osiin (hankintalaki § 75), mikä lisää tarjoajien määrää ja laskee hintoja. Tämä on erityisen ajankohtaista, sillä hankintojen jakamisvelvoitteeseen on tulossa tiukennuksia myös valmisteilla olevassa hankintalain muutoksessa. Tietovaranto on välttämätön työkalu tämän velvoitteen noudattamisen seurannassa.
- Standardit ja rakenteinen tieto: Hanke on erinomainen tilaisuus edistää Peppol-muotoisten hankintasanomien ja e-kuittien käyttöä. Mitä standardoidumpaa data on alkulähteellä, sitä vähemmän virheitä tietovarannossa on.
- Korruption torjunta: Avoimuus on tehokkain lääke harmaata taloutta ja korruptiota vastaan. Tietovaranto mahdollistaa poikkeamien, kuten eturistiriitojen ja laittoman pilkkomisen (hankintalaki § 31), automaattisen havaitsemisen, mikä puhdistaa markkinoita rehellisten yrittäjien hyväksi.
- Vastaus kritikoille: Vaikka uudet velvoitteet koetaan rasitteena, on muistettava, että julkinen hallinto on olemassa kansalaisia varten. Kansalaisilla on oikeus tietää, mihin ja miten tehokkaasti yhteisiä varoja käytetään. Lyhyen aikavälin muutuskustannus ei saa olla peruste jarruttaa avoimuuskehitystä. Samalla on tärkeää, että tietovarannon käyttöönottoon liittyvät kertaluonteiset kustannukset ja muutosvaikutukset tunnistetaan avoimesti ja että valtio tukee erityisesti pienempiä hankintayksiköitä rajapintojen ja tietomallien käyttöönotossa, jotta velvoitteet eivät jää yksittäisten kuntien ja hyvinvointialueiden kannettaviksi, vaan avoimuuden ja tietojohdamisen hyödyt realisoituvat koko julkisessa taloudessa.

Mänttari Esa
Vantaan Yrittäjät ry - Vantaan Yrittäjät ry